

ÖYRƏNMƏNİN YOLU MÜTALİƏDİR

Pərvinə Əzizova

Azərbaycan Tibb Universitetinin müəllimi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

"Mütalə bir cəmiyyətin gündəlik vərdişinə
çevrilsə, həmin cəmiyyət xoşbəxt olar".

Sokrat

Açar sözlər: pedagogika, təlim prosesi, öyrənmə, mütalə, nitq mədəniyyəti.

Ключевые слова: педагогика, учебный процесс, обучение, чтение, культура речи.

Key words: pedagogy, training process, learning, reading, speech culture.

Şəxsiyyətin hərtərəfli ahəngdar inkişafında mütalənin rolü çox böyükdür. Müasir dünyada yaşayan hər bir insan üçün Peyğəmbərimizin "Elmi beşikdən qəbrə qədər öyrənən" hədisi həyatı əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə də, insan mənəviyyatını zənginləşdirən belə tələblər lazımlıca dayarlıdır. Müasir insan bugünkü biliyinə arxayı olub yerində qala bilməz. Hər kəs ən azı öz ixtisasına uyğun olan yeniliklərlə maraqlanmalı və onlardan xəbərdar olmalıdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, əsrimiz eyni zamanda bilik əsri kimi tanınmaqdadır. Bunlarla isə yalnız oxumaqla nail olmaq olar. Mütalə mədəniyyəti "analarımızın bize lay-lay söylədiyi dildə" (C.Məmmədquluzadə) danışmağa, oxumağa yiyələndikdən sonra başlanır. İlk mahnilara, ilk şeirlərə, ilk cizmə-qaralara bu yolun başlangıcı kimi baxılmalıdır. Dünya sirlərinin, əlcətməz xəzinələrin açarı olan kitabə yol ana dilindən açılır. Bu kitablar isə mütalə sahibini həyata hazırlayırlar, neçə əsr əvvəl dünyadan köçmüs dahi-lərlə görüşdürürlər, fantaziya aləminə aparır, kosmosun ənginliklərinə qaldırır, okeanların dibinə endirir və insan qəlbinin ən dərin güşələrində yerləşən arzu və istəklərə sirdəş-

edir. Bütün bunlara həvəs, maraq isə məktəbdən başlanır. Yeri gəlmışkən qeyd etmək lazımdır ki, mütalə çox qədim tarixə malikdir. Nizamının əsərlərində də buna işarə edilmişdir. Akademik Z.Bünyadov "Ağvan tarixi"ndə yazar ki, padşah kəndə gələndə onu əhatə edən camaatın içərisində bəziləri əllərində kitab, başqaları isə yazı lövhəsi tutardı. Dayananlara əmr olunardı ki, mütalə zamanı öyrəndiklərini ucadan bir-birinə oxusunlar. Uşaqların əlindəki "yazı lövhəsi", kitablar, bir qayda olaraq, ana dilində olardı. Ona görə də, keçilmiş yollar, qazanılmış ənənələr göstərir ki, təlim prosesi elə qurulmalıdır ki, şagirdlər əldə etdikləri bacarıq və vərdişlərin möhkəm biliklər üçün baza olduğunu dərk etsinlər və mütalənin vacibliyinə inansınlar. Qloballaşan dünyada elmin, texnikannın sürətli inkişafı da bunu tələb edir. Lakin bunlar həm də mütaləyə maraq azalmasına da təsirsiz qalmamışdır. Bunun bir səbəbi də bədii ədəbiyyatda, mütaləyə, nitq mədəniyyətinə münasibətin dəyişilməsinəndir. Aydınlıq ki, artıq möişətə daxil olan internet çoxlarını bu zəhmətdən "azad" etmişdir. YUNESKO mütaləyə maraq göstərməyi "funksional savadsızlıq" adlandır-

mışdır. Təsadüfi deyildir ki, mütaliədən soyumaq ümumi dünyəvi bir bələya çevrilmişdir. Təəssüf olunası haldır ki, belə hallar böyük ölkələrdə də mövcuddur. Kanadalılar özləri etiraf edir ki, hər onuncu yetkin kandalı "dübarə savadsızdır", yəni mütaləni tamam yadırgamış adamdır. Ən inkişaf etmiş ölkələrdən biri olan Böyük Britaniyada 90-ci illərin əvvələrində məktəb məzunlarının 25 faizində "mütalə bacarığı və vərdışı" sadəcə olaraq formalşamamışdı. O da narahatlıq doğurur ki, Planetimizin 800 milyon sakini savadsızdır, 14 yaşına qədər 250 milyon uşaq məktəbə getmir. Bunlar çox ciddi, acı-naqaqlı faktlar olsa da, dünya öz inkişafından qalmır. Təhsil sahəsi bütün dünyada ən prioritet sahə kimi çıxış edir. Elm özünün yüksək zirvələrinə ucalır. Pedaqogika, psixologiya da təhsilimizə aydın istiqamət verir. Pedaqogika elmində sübut olunmuşdur ki, nəzəri və təcrübə biliklər təlim prosesində yalnız dərsliklər, əlavə kitablar vasitəsilə qaydaya salına bilər. Ona görə də, dərsliklərin tərtibi zamanı hər mövzuya dair biliklərin şagirdləri özünə cəlb etməsi prinsipi əsas götürülməlidir. Yəni şagird bu prosesdə yorulmamalı, aldığı yeni biliklərin ona lazım olacağına əmin olmalı, mövzuların həyatı əhəmiyyətini düzgün qarvramağı söy etməli və bununla da, mütalə vərdişləri günü-gündən möhkəmləndirilməlidir.

Elmi ədəbiyyatda dəfələrlə yazıldığı kimi, o adamlar xoşbəxtidir ki, kiçik yaşlarından kitabə maraq göstərir, ömrü boyu kitabı özünə hömsəbbət və dost bilir. O da təsdiq olunmuş həqiqətdir ki, kitaba, mütaləyə həvəs, ilk növbədə doğma dili sevməkdən başlayır. Uşağın mütaləyə meyli hələ kiçik şeirləri əzbərləyərkən, nağıllara qulaq asarkən, bədii əsərləri oxuyarkən yaranmalıdır. Elə bu yaşdan, kitabə möhbəbat gündəlik tələbata çevrilməlidir.

Məlumdur ki, informasiyalasmış cəmiyyətin formalşması və tərəqqisi fasılısız-

dəvam edən və mütləqəqqi əhəmiyyətə malik olan mütalə prosesinin nöticəsidir. Bu mənada müasir dünyada informasiya bolluğu da öz mənbəyini mütaliədən alır. Lakin unudulmamalıdır ki, uşaqlar yeni biliklərə yalnız müəllimin rəhbərliyi, tövsiyəsi ilə yiyanlar. Bu isə, ilk növbədə doğma dilin yazılı və şifahi nitqinin hansı səviyyədə öyrənilməsi, bir qədər dəqiqləşdirən mənimədiləməsi ilə sıx əlaqəlidir. Aydınlıq ki, insan yeniyetmə çağında hər şeyə daha çox maraqlı göstərir. Sırlı dünyanın məhiyyətini anlamaq istəyir. Günəş, Ay, ulduzlar haqqında öz bəyində fantaziyalar yaradır. Ona görə də, özündə böyüklərə müxtəlif suallar verir, gördüyü heç nəyə laqey qalmır. Burada müəllimin də, valideynlərin də məhərəti ondadır ki, uşaqla təlqin eləsin ki, bütün bunların cavabı kitablardadır, bilik mənbəyi olan kitab insanı çox mətbəblərdən hali edir. Bu sırlı-soraqlı dünyanın gizli sırları ancaq mütalə yolu ilə açılır.

Qloballaşan dünyada həlli vacib olan problemlərdən biri də insanlarda mütalə mədəniyyətinin daim inkişaf etdirilməsi ilə bağlıdır. Doğma dilin incilərinə möhbəbat-dən doğan mütalə getdikcə dəyişikliklərə məruz qalır. Bütün böyük şəxsiyyətlər, dahlələr öz məqsədində yalnız öz mütaləsi sayəsində nail olmuşdur. Kitab hər ölkənin, xalqın heyatında, sivilizasiyalarda, ümumiyyətlə, mənəvi-ictimai həyatda böyük təsirə malikdir. Ulu öndər Heydər Əliyev çıxişlarının birində demişdir: "Hər birimiz ilk növbədə kitab vasitəsilə təhsil, elm almışq. Həyatda fəaliyyət göstərməyə hazırlanmışq, ona görə də, hər birimiz kitablara borçluyuq".

Məktəb illərində mütaləyə elə həvəs oyadılmalıdır ki, kitabə çörək kimi ehtiyac duyulsun, onun həyat yolu üçün mayak olduğu dərk edilsin.

Bəzən deyirlər ki, keçmişdə mütaləyə daha çox vaxt ayrılmır, nəinki indi. Bu söz-

lərdə bir həqiqət də vardır. Belə ki, informasiyalılaşmış dünyada bilik mənboysi yalnız kitab deyildir. İndi elm texnikanın nailiyatları, elektron maşınlar, internet, İKT-lər o qədər genis vüsət almışdır ki, qisa vaxt ərzində, əziyyət çəkmədən çoxlu biliklərə yiyələnmək, ən yeni məlumatları almaq mümkün olur. Ona görə də qalın-qalın kitablara lüzum qalmır. Lev Tolstoyun "Hərb və sülh", Drayzerin "Dahi", S.Rəhmovun "Şam" kimi qalın cildli romanlarının oxunmasına ehtiyac qalmır. Bu vaxtı internete həsr edir və daha çox şey tapmaq mümkün olur. Ancaq unudulmamalıdır ki, bütün bunlarda əsasən göz və əl işləyirsə, mütləci vaxtı göz də, şüür da, ağıl da, təxəyyüdən istirak edir. Yəni bu bilgiler daha davamlı olur. Deməli, mütləci yolu ilə daha uzunmüddətli, daha çox yadda qalan məlumatlar qazanılır, doğma dilin gözəllikləri, rayihəsi ürəklərə dolur. Internetdəki sözlər, ifadələr çox zaman ötəri olur. Mütləci yolu isə ana dilində yazılın əsərlərdən başladığı üçün uzunmümlü olur. Ana dilimizin inkişafına dövlət səviyyəsində qayğı göstərilməsi də bu sahədəki işləri xeyli məzmunlu edir. İndi bütün dünyada bu qənaəət golmışlar ki, usaq vaxtı nağıllara, əfsanələrə qulaq asmayan, hələ ibtidai siniflərdə bədii əsərlər oxumaya usaqlar kamil konstruktur, mühəndis kimi yetişməkdə çətinliklər rast gəlirlər. Böyük qurğuları əvvəlcədən təsəvvür etmək üçün fantaziyaya malik olmaq lazımdır.

Bütün bunlar bir daha təsdiq edir ki, doğma dilini yaxşı mənimsəyə bilməyən, bədii əsərlərə maraq göstərə bilməyən, adı mütləciyi az olan adamlar, sonralar problemlər qarşısında qalırlar. Bəzi valideynlər öz usaqlarının texniki sahəyə olan marağına uyub, onların bədii əsərləri mütləci etməsinə fikir vermirlər. Halbuki riyaziyyat qədər dəqiq, musiqi qədər incə, təbiət qədər gözəl olan ana dili və onun qrammatikası mütləci mədəniyyətinin mözgini, bünövrəsini təşkil

edir. Çünkü mütləci musiqidən, internetdən, kompyuterdən, teatr və kinodan daha önemlidir. Gənclik eşi ilə alışib yanan təxəyyülin inkişafına da məhz mütləci güclü təsir göstərir. Burada müəllimin mütləciyinin usaqlara psixoloji təsirinin də əhəmiyyəti qeyd olunmalıdır.

Mütləci mədəniyyətinin zəifləməsinən danışarkən keçilmiş yollara da nəzər salınmalıdır. Həc kimə sərr deyil ki, müasir dövrdə yeniyetmələrin bədii ədəbiyyata, mütləciyə olan marağı azalmağa başlamışdır. Ötən əsrin 90-cı illərində Azərbaycanda əlifbanın dayışdırılması, latin qrafikali əlifbaya keçiləmisi mütləciyin zəifləməsinə səbəb oldu. Bu əlifba ilə bədii əsərlər çatışması da az əhəmiyyətli deyildi. Uşaqların əlində ancaq dərsliklər vardi. Ona görə də, neçə illik fasılə öz nəticəsini verməyə bilməzdi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 12 yanvar 2004-cü il tarixli fermanından sonra latin qrafikası ilə əsərlərin çapına rəvac verildi ki, bu da əziyyəti xeyli yaxşılaşdırıldı. Latin qrafikali əlifba ilə klassiklərimizin əsərlərinin nəşri mütləciyə də marağı artırdı. Məktəb kitabxanalarına pulsuz paylanan bu kitablar gəncərin köməyinə gəldi. Onlara mütləci üçün baza verdi. Təhsil Nazirliyinin 18 adda əlavə ensiklopedik xarakterli kitabları da öz rolunu oynadı.

Ölkə Prezidentinin Sərəncamı ilə Azərbaycan və dünyada ədəbiyyatı klassiklərinin əsərlərinin min tirajlarla nəşri və kitabxanalarına paylanması latin əlifbasına keçidlə əlaqədər yaranmış boşluğu doldurdu. Mütləciyə marağı durğunluqdan çıxardı.

Kimə məlum deyil ki, millətin parlaq gələcəyi onun geniş dünyagörüşüne malik olan insanların sayından asılıdır. Geniş dünyagörüşü isə, ilk növbədə mütləciyin məhsuludur. Dilimizin inkişafına dövlət qayğısı da bu məsələlərin həllinə kömək etdi. Belə ki, "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi" və "Azərbaycan əlifbası və Azə-

baycan dili gününün təsis edilməsi" haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 18 iyun və 9 avqust 2001-ci il tarixli fərمانlarında nitq mədəniyyətinin inkişaf etdirilmələrinə, öz bilik və bacarıqlarının formalaşdırılmasına şərait yaradılmalı, onlara ardıcıl qayğı göstərilməlidir.

Rəyçi: dos. N.Nəcəfov

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan təhsil siyasəti. (1998-2005), II hissə. Bakı: Təhsil, 2005.
2. Əhmədov T. Baş redaktordan. "Füyuzat", 2012, № 6.
3. Hüseynzadə R. Qədim Azərbaycan dövlətlərində öyrətmə-öyrənmə məsələləri. ADPU, Xəbərlər, 2005, № 5.
4. Dil mədəniyyəti, Bakı: Elm, 1979.

П.Азизова

Чтение является основой усвоение новых знаний

Резюме

В статье говорится о культуре чтения и показывается, что культура речи тесно связано со знанием родной речи. А также говорится об изменении общечеловеческому чтению.

P.Azizova

The way of learning is reading

Summary

In the article it is spoken about great love to native language and how to awake interest to reading. Quotations on reading is given by the famous thinkers.